

UOT 159.9

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Ümumi psixologiya kafedrasının dosenti

<https://orcid.org/0000-0002-3762-8745>

Vüqar İlqar oğlu Əsgərov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet

<https://orcid.org/0009-0005-7569-3192>

PSIXOLOJİ XİDMƏT MÜASİR TƏHSİLİN İNKİŞAFININ RESURSU KİMİ

Магєррам Сабир оғлы Алиев

доктор философии по психологии, доцент кафедры общей психологии

Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

Вугар Ильгар оғлы Аскєров

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА КАК РЕСУРС РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Maharram Sabir Aliyev

doctor of philosophy in psychology ,

associate professor of the departament of General psychology

Azerbaijan State Pedagogical University

Vugar Ilgar Askerov

Azerbaijan State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL SERVICE AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION

Xülasə. Elmi məqalədə göstərilir ki, resurs yanaşma psixoloji xidmətin fəaliyyətinin və müasir təhsilin səmərəli inkişafının təmin edilməsində, onun rolunun öyrənilməsində yeni və çox məhsuldar tədqiqat istiqamətidir.

Məqalədə müəllif tərəfindən psixoloji xidmətin effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldan amillər ardıcılıqla şərh edilmişdir. Həmçinin elmi məqalədə təhsildə psixoloji xidmətin aspektləri müəllif tərəfindən araşdırılmış və onların elmi izahı verilmişdir.

Açar sözlər: *psixoloji xidmət, resurs yanaşma, davranış, psixoloji sağlamlıq, aspektlər*

Резюме. В научной статье показано, что ресурсный подход является новым и весьма продуктивным направлением исследований в обеспечении функционирования психологической службы и эффективного развития современного образования, изучения его роли. В статье факторы, существенно снижающие эффективность психологических служб, трактуются автором последовательно. Также в научной статье автором исследованы аспекты психологической службы в образовании и дано их научное объяснение.

Ключевые слова: *психологическая служба, ресурсный подход, поведение, психологическое здоровье, аспекты*

Summary. The scientific article shows that the resource approach is a new and very productive line of research in ensuring the functioning of the psychological service and the effective development of modern education, studying its role.

In the article, the factors that significantly reduce the effectiveness of psychological services are interpreted by the author consistently. Also in the scientific article, the author investigated the aspects of psychological service in education and gave their scientific explanation

Key words: *psychological service, resource approach, behavior, psychological health, aspects*

Psixoloji xidmət elmi psixologiyanın mühüm sahəsidir. Praktik psixologiya insanın psixoloji sağlamlığının qorunmasına, normal sosial-psixoloji inkişafına, tərbiyəsinə və özünütərbiyəsinə, yüksək keyfiyyətli təhsil almasına yönəldilir. Bu sahədə qarşıya qoyulan məqsəd göstərilən sahələr üzrə müsbət nəticələrin əldə edilməsindən ibarətdir.

Bunun üçün psixoloji xidmətin müxtəlif sahələrində aparılan işlərin əlaqələndirilməsi, münasib tədbirlərin həyata keçirilməsi vacib şərtidir. Təhsil sistemində psixoloji xidmət cəmiyyətin inkişafının müasir mərhələsində və perspektivdə ən zəruri komponentlərdən birini təşkil edir. Təhsil sistemində psixoloji xidmətin tətbiqinin məqsədəuyğunluğu uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinin, həyata yaradıcı münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi tələbatları ilə müəyyən edilir.

Psixoloji xidmətin fəaliyyəti təhsildə şagirdlərin inkişaf və təlim səviyyələrinə, həyat və sağlamlığının ümumbəşəri dəyərlərinin prioritetlərinə, şəxsiyyətin sərbəst inkişafına, təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. Bunlar təhsildə psixoloji xidmətinin əsas vəzifələrini: uşağın yaşını, psixofizioloji və cinsi xüsusiyyətlərini, davranışının xüsusiyyətlərini, motivlərini, qabiliyyətlərini nəzərə almaqla onun intellektual və əxlaqi inkişafının səmərəli təmin edilməsini, şəxsi, mədəni və peşəkar inkişaf xətlərinin təhsil məkanına inteqrasiyasını, uşağın təhsili, inkişafı və tərbiyəsi problemlərinin həllində iştirakını müəyyən edir.

Resurs yanaşma psixoloji xidmətin fəaliyyətinin və müasir təhsilin səmərəli inkişafının təmin edilməsində, onun rolunun öyrənilməsində yeni və çox məhsuldar tədqiqat istiqamətidir. O, xidməti resurslar sistemi kimi uşaqların inkişafı və tərbiyəsinin, yaradıcılıq imkanlarının üzə çıxarılmasını, eləcə də təhsil prosesinin bütün iştirakçılarının yaradıcı enerjisini real potensial kimi qiymətləndirməyə imkan verir.

Hazırda psixoloji xidmət təhsilin inkişafı problemlərinin həlli üçün lazımi potensiala malikdir. Pedaqoq və psixoloqların peşə fəaliyyətinin məzmunu, əsasən, müasir təhsilin prioritet

vəzifələrinə cavab verir və onun inkişafı üçün ən vacib resurs hesab edilə bilər.

Psixoloji xidmətin effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldan amillər: uşağın pulsuz, əlverişli, yüksək keyfiyyətli psixoloji yardım almaq hüququnu təmin edən qanunvericilik bazasının olmaması, təhsil müəssisələrində yardım, müəllim-psixoloqun işinin qeyri-qənaətbəxş maddi-texniki təminatı, uşağın problemlərinin həllində qarşılıqlı əlaqənin aşağı səviyyəsi, psixoloji müayinənin, monitorinqin olmaması və s. aid edilir.

Onun imkanları və resursları təhsil prosesinin bütün subyektlərinin müsbət qarşılıqlı əlaqəsi və inkişafı, psixoloji iqlimin formalaşması üçün əsas ola bilər. Müasir təhsilin inkişafının, onun əsas məqsədində – ölkənin gənc nəslin təhsil və tərbiyəsi sisteminin müasirləşdirilməsinə nail olunmasının mənbəyi məhz psixoloji xidmətin resurslarıdır. Xidməti bir resurs kimi başa düşmək və müəyyən etmək onun özünün malik olduğu və bu və ya digər sahələrdə yaranan çətin vəziyyətlərin öhdəsindən uğurla gəlməyə geniş imkanlar açır.

Təhsildə psixoloji xidmət onun dörd komponentinin və ya aspektlərinin – elmi, tətbiqi, praktiki və təşkilati aspektlərinin vəhdətini təmsil edən ayrılmaz bir sahədir. Aspektlərin hər birinin özünəməxsus vəzifələri vardır. Onları nəzərdən keçirək:

Elmi aspekt təhsilin praktik psixologiyasının metodologiyası və nəzəriyyəsi problemlərinə dair elmi tədqiqatların aparılmasını nəzərdə tutur. Buraya psixi inkişafın yaşa bağlı qanunauyğunluqlarının fərdi təzahürləri, şəxsiyyətin formalaşması şərtləri, inkişaf psixologiyasında yeni elmi-praktik istiqamət, məktəbəqədər və məktəb yaşlarında psixoloji sağlamlıqda fərdilik aiddir.

Bu aspekt psixodiagnostik, psixokorreksiya, psixoprofilaktik və inkişaf proqramlarının, müasir təhsilin konkret şəraitində psixoloji biliklərin peşəkar tətbiqinin yolları, vasitələri və metodlarının elmi əsaslandırılmasını və işlənilməsinin hazırlanmasını nəzərdə tutur. Bu aspektdə psixoloji biliklərin tətbiqi üsulları nəinki müəyyən psixoloji mexanizmləri və ya qanunauyğunluq-

ları aşkara çıxarır, həm də konkret uşağın şəxsiyyətinin inteqral formalaşması kontekstində bu mexanizmlərin və qanunauyğunluqların inkişafı üçün psixoloji şəraiti müəyyən edir. Bu tədqiqatları həyata keçirən tədqiqatçı praktik psixoloqa diqqət yetirir.

Tətbiqi aspekt pedaqoqlar tərəfindən psixoloji biliklərdən istifadəni nəzərdə tutur. Bu istiqamətə müstəqil şəkildə və ya psixoloqlarla əməkdaşlıq edərək kurikulumun və planların hazırlanmasında, dərslərin yaradılmasında, didaktik, elmi biliklərin işlənilməsində psixoloji məlumatlardan istifadə edən müəllimlərə, metodistlərə metodik materialların, təlim və təhsil proqramlarının hazırlanmasında kömək etmək aiddir.

Bu aspekt elmi mütəxəssislər və praktik işçilərlə əlaqəli şəraitdə elmi-nəzəri məsələlərin təcrübəyə tətbiqini müəyyənləşdirir. Nəzəri-psixoloji biliklərin tərbiyə və təlim proqramlarında, pedaqoji və metodik tədbirlərdə, tədris prosesində yer tapmasına, bu əsasda didaktik və metodik materialların işlənməsinə xidmət edir. Elmi biliklərin, tədqiqat nəticələrinin tərbiyə və təhsil prosesinə inteqrasiyasını demokratik prinsiplərlə tənzimləyir, təhsil prosesi iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinə hörmət göstərir.

Psixoloji xidmətin praktiki aspekti birbaşa uşaq bağçalarının, məktəblərin və digər təhsil müəssisələrinin praktik psixoloqları tərəfindən təmin edilir, onların vəzifəsi müəyyən konkret problemləri həll etmək üçün uşaqlar, qruplar və siniflər, tərbiyəçilər, müəllimlər, valideynlər ilə işləməkdir. Bu aspekt yeni metodlardan, psixoloji qanunauyğunluqlardan müəllimlərin peşəkarcasına bacarıqla istifadə etmələrini praktik baxımdan istiqamətləndirir.

Praktik psixoloq öz fəaliyyətində normativ sənədlərə, ixtisas biliyinə, psixodiagnostikanın nəticələrinə əsaslanır. Praktiki psixoloq təhsil prosesi iştirakçılarına fərdi qaydada yanaşır, bunun üçün şərait yaradır, onların qabiliyyətlərini, intellektual inkişaf səviyyəsini təyin edir, yarana biləcək pozuntuların səbəblərini müəyyənləşdirir, pedaqoji-psixoloji korreksiya üsullarını aşkara çıxarır.

Təşkilati aspektə həm maddi, həm də təşkilati məsələlər üzrə psixoloji xidmətin qarşılıqlı əlaqəsi, praktiki psixoloqların peşəkar fəaliyyətinə və inkişafına nəzarəti təmin edən psixolo-

ji xidmətin səmərəli strukturunun yaradılması daxildir. Tətbiqi, praktiki və təşkilati aspektlərin inkişafı tamamilə bu xidmətin əsas nəzəri əsasını müəyyən edən elmi aspektdən asılıdır. Məhz bunun əsasında psixoloji xidmət konsepsiyası yaradılır və ona uyğun model qurulur.

Təhsildə psixoloji xidmətin əsas məqsədi məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqların psixoloji sağlamlığını təmin etməkdən ibarətdir. Bir sıra psixoloji əsərlərdə psixi sağlamlıq rahatlıq və narahatlıq təcrübəsi ilə əlaqələndirilir. Psixoloji diskomfort uşağın ehtiyaclarından yaranan məyusluğu nəticəsində yaranır, məhrumiyətlərə səbəb olur. Bir və ya bir neçə uşağın ehtiyaclarının məyusluğu psixosomatik mənşəli müxtəlif xəstəliklərin (bronxial astma, qusma tutmaları, baş ağrıları və s.), məktəb nevrozlarının əsasını təşkil edir.

Psixi sağlamlığın əsasını ontogenezin bütün mərhələlərində uşağın tam psixi inkişafı təşkil edir. Təhsildə psixoloji xidmətin əsas məqsədi psixoloji və pedaqoji şəraitin yaradılması və məktəbəqədər, məktəb yaşlı uşaqların psixoloji sağlamlığını təmin etməkdir.

Təhsildə psixoloji xidmətin fəaliyyətində üç istiqaməti ayırd edirlər: *elmi, aktual və perspektiv*.

Elmi istiqamət təhsil sistemində nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış psixoloji xidmət konsepsiyasının yaradılmasını, təlim və tərbiyə müəssisələrində psixoloqun funksiyalarının və mövqeyinin müəyyən edilməsini, praktiki psixoloqun iş texnologiyasını və zəruri avadanlıqlar kompleksinin işlənilməsini nəzərdə tutur. Bu texnologiya şəxsiyyətin inkişafı və formalaşmasında elmi tədqiqatlar əsasında əldə edilmiş təlim və tərbiyə göstəricilərinə əsaslanmalıdır.

Aktual istiqamət uşaqların tərbiyəsi və təhsilində, davranışlarında, ünsiyyətində, şəxsiyyətin formalaşmasında çətinliklərlə bağlı mühüm problemlərin həllinə yönəldilmişdir. Hazırda uşaq bağçalarında, məktəblərdə, liseylərdə, internat məktəblərində və digər təhsil müəssisələrində belə problemlər çoxdur, ona görə də uşaqlara, tərbiyəçilərə, müəllimlərə, valideynlərə konkret köməklik göstərilməsi bu gün psixoloji xidmətin mühüm vəzifəsidir.

Perspektivli istiqamət hər bir uşağın fərdiliyini inkişaf etdirməyə yönəldilmişdir. Fərdilik fərdin bütün xassələrində və münasibətlərində

bütövlükdə götürülən psixoloji unikalığıdır. Bu istiqamət hər bir uşağın şəxsiyyətinin inkişafı üçün imkanların zənginliyi haqqında nəzəri müddəanı həyata keçirir. Burada psixoloqun diqqət mərkəzində hər bir şəxsin qabiliyyətinin inkişafı üçün psixoloji şəraitin təhlili dayanır. Təbii ki, uşaqların qabiliyyətlərinin inkişaf səviyyəsi və məzmun spesifikasiyi, eləcə də psixoloqun müəllim və valideynlərlə birlikdə hər bir uşaqla bağlı həll edəcəyi vəzifələr də fərqli olacaqdır.

Hər iki sahə bir-biri ilə sıx bağlıdır. Praktiki psixoloq uzunmüddətli problemləri həll edərək ehtiyacı olan uşaqlara, pedaqoqlara, müəllimlərə və valideynlərə gündəlik konkret yardım göstərir. Təhsildə psixoloji xidmət şəhər, rayon, bir sözlə bütün ölkə miqyasında vahid sistem kimi yaradılır. Bu sistemdəki hər bir keçidin öz dəqiq müəyyən edilmiş funksiyaları vardır.

Ən ümumi formada struktura üç əlaqə daxildir: *təhsil müəssisəsində praktik psixoloq (və ya psixoloqlar qrupu), rayon psixoloji xidmət idarəsi və psixoloji xidmət mərkəzi.*

Praktik uşaq psixoloqu təhsil müəssisələrində – uşaq bağçasında, orta məktəbdə, gimnaziyada, uşaq evində bütün təhsil müddəti ərzində onlara fərdi yanaşma üçün uşaqların psixoloji tədqiqatını aparır, tam təhsilini təmin edir. Hər bir uşağın psixi inkişafında pozuntuların erkən aşkarlanması, aradan qaldırılması, eləcə də

uşaqların uğursuzluğunun və intizamsızlığının qarşısının alınması praktik psixoloqun mühüm vəzifəsidir. O, təhsil işçilərinə, müəllimlərə, valideynlərə təhsil və tərbiyə problemləri ilə bağlı məsləhətlər verir, onların psixoloji biliklərinin artırılmasına kömək edir, bir mütəxəssis kimi müəllimlərin problemlərinin həllinə çalışır.

Təhsildə psixoloji xidmət mərkəzi təhsil müəssisələrində, psixoloji kabinetlərdə çalışan psixoloqların və bütün psixoloji xidmətlərin mütəxəssislərinin fəaliyyətini idarə edən baş təşkilatdır. Mərkəz bu xidmətlərin elmi, metodiki və elmi-təşkilati təminatına, orada çalışan psixoloqların peşəkarlıq səviyyəsinə cavabdehdir. Valideynlər, müəllimlər psixoloji xidmət mərkəzinə müraciət edə bilirlər.

Problemin aktuallığı. Elmi məqalədə resurs yanaşma psixoloji xidmətin fəaliyyətinin və müasir təhsilin səmərəli inkişafının təmin edilməsində, onun rolunun öyrənilməsində yeni və çox məhsuldar tədqiqat istiqaməti kimi araşdırılmışdır. O, xidməti resurslar sistemi kimi uşaqların tərbiyəsinin, yaradıcılıq imkanlarının üzə çıxarılmasına imkan verir.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə distant təhsil və ondan istifadə imkanları ardıcılıqla araşdırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Çələbiyev, N.Z. Psixodiagnostika məsələləri / N.Z. Çələbiyev. – Bakı: ADPU, 2003.
2. Çələbiyev, N.Z. Təhsil sistemində psixoloji xidmət (nəzəriyyə və təcrübə): Dərs vəsaiti. I hissə / N.Z. Çələbiyev. – Bakı, 2008.
3. Əmrahlı, L.Ş. Psixoloji xidmətin əsasları. I kitab / L.Ş. Əmrahlı. – Bakı: MBM, 2006
4. Zeynalabdinova, Ə.X. Məktəbdə psixoloji xidmətin praktik məsələləri / Ə.X. Zeynalabdinova. – Bakı, 2003

E-mail: vuqaraskerov99@gmail.com

Rəyçilər: *psixol.ü.fəl.dok., dos. N.T. Rzayeva, psixol.ü.fəl.dok. R. Mirzəyev*

Redaksiyaya daxil olub: 28.04.2023